УДК 327:339

ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕНТ ДИПЛОМАТІЇ

ТАТАРЕНКО Н.О.,
кандидат економічних наук, професор, в.о. ректора Дипломатичної академії України при МЗС України

У статті йдеться про новий динамічний контент зовнішньоекономічної діяльності країн в умовах глобалізації, необхідність урахування концепції економічного розвитку національних держав та формування відповідних інституцій супроводу і просування національних інтересів. Автор обстоює точку зору щодо невідворотності розбудови виразної вертикалі інституцій, задіяних у сфері зовнішньої політики та чіткого розподілу функцій між ними.

Ключові слова: національні інтереси, приватні економічні інтереси, комунітаристська і індивідуалістська концепції розвитку, модель економічного прориву, економічна дипломатія.

Зовнішньоекономічна політика України потребує постійного поточного корегування, що зумовлено як динамічними базовими зрушеннями в розвитку країни, так і змінами, що відбуваються в позиціонуванні її у світовому економічному середовищі. Посилення відкритості національної економіки, що відбувається на тлі її ринкової уніфікації, превалювання індивідуалізму над комунітаризмом у внутрішньому економічному облаштуванні, стратегічне завдання експортної експансії вимагають від держави нових підходів до формування засад економічної дипломатії – нового напряму, покликаного за формою і змістом відобразити сучасний інституційний стан та стратегію розвитку національної економіки.

Водночас загострюється і проблема нової якості супроводу та просування економічних інтересів країни на світовій арені: активізація зовнішньоекономічної діяльності, експортоорієнтований характер стратегії міжнародного економічного розвитку вимагає нових підходів до інституціоналізації цієї сфери діяльності і нових знань та компетенцій дипломатів, що в ній задіяні.

Таке, двоєдине, завдання стає сьогодні предметом обговорення широкої наукової спільноти. В цілому полеміка науковців розгортається з приводу обмеженого кола проблем, які торкаються саме інституціонального забезпечення зовнішньоекономічної діяльності. Цей, зрозуміло, також важливий аспект розбудови економічної дипломатії, не викликає особливих заперечень з огляду на те, що дискусія, як така, ведеться з приводу завдань, які мають виконувати окремі підрозділи дипломатичної служби та ще, подекуди, відомчої приналежності «дипломатів-економістів».

Проте проблема уявляється набагато глибшою і вона витікає із концептуального трактування завдань, що стоять сьогодні перед Україною – завдання нової якості позиціонування країни в глобальному середовищі і завдання внутрішнього експортоорієнтованого економічного розвитку. На перший погляд вони не суперечать одне одному, проте економічна історія свідчить, що намагання сформувати імідж відкритої, космополітичної економіки не завжди кореспондується з наступальним характером експортної її орієнтації, яка в економічній теорії завжди розглядалась в контексті теорії експансії. Доречним буде згадати, що ця теорія включає також такі категорії як «конкурентоспроможність», «автаркія» (сьогодні «прихована автаркія», «макроекономічна автаркія»), та передбачає посилення на першому етапі формування експортоорієнтованої економіки управлінських, координуючих та контролюючих функцій держави і свідому розбудову власної національної економічної структури з «полюсами розвитку», орієнтованими на природні та набуті переваги.

Відтак, при формулюванні концепції розвитку економічної дипломатії природно маємо покладатись на два полярних підходи щодо просування національних інтересів на міжнародній арені – індивідуалістський («економічного дарвінізму») і комунітаристський (що відбиває загальносуспільні інтереси, функція захисту яких закріплена за державою).

Пам'ятаємо, що ринковий характер економіки вимагає послаблення корегуючої ролі держави в зовнішньоекономічній сфері, відкритих кордонів для руху товарів і капіталів, а головне – природних і набутих ресурсів. Саморегулювання цих процесів, як прийнято вважати, забезпечить їхній раціональний перерозподіл у масштабах світового економічного простору. Відбитком такої концепції є сучасні підходи до бачення ролі економічної дипломатії як такої, що покликана просувати та захищати приватні інтереси суб'єктів національної економіки у міжнародному середовищі.

Дійсно, зовнішньоекономічна політика держав у всі часи існування дипломатичної служби була, в основі своїй, продовженням внутрішньої економічної політики – від заснування колоніальних торговельних компаній до нинішніх інтервенцій на підтримку «євро». Захист зовнішньоекономічних інтересів національного економічного суб'єкта завжди покладалось на державу. Але за умови, що ці інтереси вписуються у загальну концепцію національного економічного розвитку та сприятимуть йому (теорія економічного націоналізму). Сьогодні українська держава досить ефективно захищає приватні інтереси національних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, проте має перейматись і проблемою субординації загальнонаціональних і приватних інтересів, та вибудовувати економічну дипломатію не лише на їхню вимогу, а виходити із потреб формування національної економічної структури та задекларованого експортоорієнтованого характеру економіки.

Зауважимо, що водночас, паралельно приватний сектор формує свою службу економічної дипломатії, яка, як правило, діє більш ефективно, оскільки на неї не покладається додаткове, обмежуюче свободу дій, завдання – захисту, або хоча б урахування загальнонаціональних інтересів. Економічна історія свідчить, що у вільній, не коригованій економіці у конкуренції приватної та державної економічної дипломатії завжди програє загальнонаціональний інтерес. А це означає, що параметри зовнішньоекономічної діяльності (чи стане економіка імпортозалежною, чи експортоорієнтованою, але сировинним додатком) визначає не держава, а приватний сектор. Загалом, концепція відкритості, що тісно пов'язана з гаслом «менше держави», на думку цілої низки учених зі світовим ім'ям (серед сучасних – К.Еклунд, Д.Родрик, Д.Стігліц, Е.Райнерт і останнім часом навіть Д.Сорос – ідеолог космополітизму, та інші) придатна лише для домінуючих країн. Так, відомий норвезький економіст Е.Райнерт у своїй книзі «Як багаті країни стали багатими..»[1], спираючись на історію економічної теорії й економічну історію доводить, що десятиліттями, а інколи і століттями країни розбудовували свою могутність, підпорядковуючи загальнонаціональним інтересам інтереси індивідуальні, і активним актором у цих процесах виступала держава. Координація державної економічної дипломатії і приватної економічної дипломатії у цих процесах посідала чільне місце, причому за провідної ролі держави. Саме з цією метою – координації зовнішньоекономічної діяльності – в країнах утворювались державні інституції – Міністерства закордонних справ, які забезпечували синергію державної зовнішньої і внутрішньої політик та економічної діяльності, в тім числі і господарюючих суб'єктів.

У цьому розумінні нинішня дискусія довкола визначення такої інституції – координуючого органу

зовнішньоекономічної діяльності в Україні (чи то Міністерство закордонних справ України, чи то Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, чи ще й інші можливі інституції), уявляється не зовсім коректною з кількох причин. По-перше, транзитивні економіки, перед яким поставало завдання не наздоганяючого, а проривного, експортоорієнтованого інноваційного розвитку завжди на перших стадіях відзначались високим рівнем координації політик, і число управлінських центрів мінімізувалось, забезпечувалась жорстка інституційна вертикаль. Це дозволяло уникнути дублювання функцій, а головне – розбіжностей у реалізації загальної державної політики. По-друге, міністерства, покликані опікуватись комерційною політикою в країні, як то Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, наділені достатніми повноваженнями і компетенціями, щоб сприяти економічному розвитку економіки держави на внутрішньоекономічному напрямку, проте на зовнішньому напрямку мають підпорядковувати свою діяльність компетентній у цій сфері інституції. По-третє, ця, державна інституція, має відстоювати інтереси держави, розбудовуючи самодостатню структуру національної економіки і захищати приватні інтереси всередині країни лише тоді, коли вони не суперечать загальнонаціональним інтересам та не шкодять формуванню такої структури. Доречним у цьому зв'язку буде послатись на економічну історію успішних країн, у яких такі інституції виконували функції аналітичну та стратегічного планування розвитку національної економіки, формулюючи завдання, в тім числі, і для зовнішньополітичних інституцій. По-четверте, лобіюванням зовнішніх комерційних інтересів в успішних країнах на етапі формування самодостатньої національної економічної структури займались різноманітні організації підприємців імпортерів і експортерів, як то торгово-промислові палати, об'єднання експортерів, тощо.

Посилання науковців на те, що у інших країнах управління зовнішньою політикою і економічною діяльністю розподілено між різними інституціями не підкріплено аргументами щодо рівню впливу держави на ці процеси. Так, наприклад у Китаї контроль за зовнішньоекономічною діяльністю та координацію її на приватному рівні здійснює Міністерство комерції, але воно, у свою чергу, діє за чітким планом, затвердженим на державному рівні, директивним щодо його управлінських компетенцій. Лише в умовах жорсткої регламентації та планування, за відсутності саморегулювання економіки можливий розподіл функцій між інституціями. У іншому випадку країни до мінімуму зводять кількість координуючих інституцій.

Тут слід ще раз наголосити, що підпорядкування національним інтересам інтересів приватних зовсім не означає перешкоджання реалізації останніх. Навпаки, за державою (за Міністерствами закордонних справ) завжди закріплювалась функція забезпечення зовнішнього простору економічної діяльності національних суб'єктів, проте саме на етапах становлення самодостатньої (незалежної) економіки координація приватної діяльності, приведення її у відповідність державній політиці ставала провідною складовою. Усі відомі моделі економічного прориву, кінцевою метою яких була експортна експансія, завоювання зовнішніх ринків (що свідчило про успіх національної економіки, її конкурентоспроможність) – наприклад, моделі О. фон Бісмарка, Л.Ерхарда, модель модернізації Ш. де Голля, Л.Куань Ю тощо, передбачали жорстку вертикаль підпорядкування та розмежування функцій владних інституцій та, найголовніше, координацію приватної діяльності, її включення у загальний план розбудови національної економіки.

Слід взяти до уваги, що контент сучасної внутрішньої і зовнішньої, орієнтованої на інновації та економічний прорив, політики України потребує контролю і супроводу з боку держави у тому розумінні, що має визначатись загальною стратегією розвитку українського суспільства та координуватись у зовнішній сфері єдиною інституцією.

Тим часом, кількість координуючих інституцій у міжнародній сфері зростає. Труднощі координації полягають ще й у тім, що сформувавшись спочатку на базі двосторонніх відносин держав, сучасна «державна» економічна дипломатія трансформувалась у переважно багатосторонню. Це обумовлюється як глобалізацією ринків, так і тією обставиною, що практично всі країни є учасниками тих чи інших інтеграційних союзів і міжнародних організацій; неможливістю захищати свої інтереси за кордоном, розпорошуючи сили на індивідуальні двосторонні напрямки. Ця багатосторонність зумовила появу нових інституцій економічної дипломатії, а саме міжнародних, наднаціональних економічних організацій, які готові перебрати на себе частину функцій національних держав з координації міжнародних економічних відносин. Часто їхня діяльність суперечить національним інтересам.

На сучасному етапі розвитку глобалізаційних процесів державним інтересам також починає протистояти (і як правило успішно) «корпоративна» дипломатія транснаціональних корпорацій.

Водночас, сучасна економічна дипломатія має ще й колективні форми прояву, непідконтрольні державі.

Відкрита ринкова українська економіка втягує в орбіту міжнародних рішень крім зовнішньополітичних ще й широке коло загальногосподарських або спеціалізованих відомств, міністерств. Звичайно, за таких умов існує загроза, що економічна дипломатія може бути роздробленою і багатовідомчою. Але, на

щастя, що стосується відомств і міністерств, які часто просувають власні інтереси, економічна дипломатія все ще залишається скоординованою, оскільки роль координатора державою покладена на Міністерство закордонних справ, і з цією роллю на цьому рівні воно поки що справляється.

Сьогодні уже очевидно, що розшарування економічної дипломатії на державну, приватну, корпоративну, відомчу, колективну, так звану «народну» та інші види, не призводить автоматично (як наслідок саморегулювання) до синергетичного ефекту – успішного просування національних інтересів країни на зовнішній арені, навпаки – часто справляє серйозний деструктивний вплив на їхню презентацію за кордоном, і швидше супроводжується ослабленням потенціалів усіх учасників зовнішньоекономічної діяльності. Більше того, вона доповнюється різного роду консультативними радами, політичним лобіюванням найбільших проектів та угод, а то й своєрідними формами «унії» працівників цих сфер, що часто виходить за межі дипломатичного статусу.

З точки зору успіхів розвитку національної економіки, країна і суспільство неодмінно рано чи пізно постане перед питанням щодо кінцевої мети такого розвитку: задоволення потреби урівноваженої наділеності ресурсами усього глобального простору, чи добробут нації, яка цими ресурсами уже забезпечена. Тому другою, протилежною концепцією, яка має братись до уваги при формуванні засад і завдань економічної дипломатії є економічний націоналізм, який вимагає у зовнішньоекономічній діяльності керуватись загальнонаціональними економічними інтересами, віддаючи їм пріоритет щодо інтересів приватних. І ця обставина також вимагає корегування і координації з боку держави засобами економічної дипломатії багатосторонніх зовнішньоекономічних процесів і проектів, зовнішньоекономічної діяльності приватного і корпоративного бізнесу: її основне завдання не допустити відтоку національних ресурсів і забезпечити експортну експансію на усіх напрямках міжнародної взаємодії.

Ця, особливо важлива функція, має бути покладена на Міністерство закордонних справ України, як основного координатора зовнішньоекономічної діяльності.

У зв'язку з цим постає питання про те, чи потрібні сучасній економічній дипломатії кадри, до фаховості і компетенцій яких висуваються особливі вимоги, чи може достатньо залучення до цього виду діяльності корпусу професійних економістів. Очевидно, що дипломатичний корпус може і повинен підживлюватися фахівцями-економістами, і дипломати повинні освоювати економічні знання. Проте, слід зважати на ту обставину, що протягом усіх років незалежності України школи економічних кадрів навчали своїх слухачів обстоювати приватні інтереси, тоді як Дипломатична академія України ставить перед собою завдання покладати в основу концепції освіти пріоритетність захисту і просування загальнонаціональних інтересів.

ПОСИЛАННЯ

[1] Райнерт Эрик. Как богатые страны стали богатыми и почему бедные страны остаются бедными. — М.: Изд. дом. Государственного университета — Высшей школы экономики, 2011. — 384 с.

Tatarenko N.O. Economic content of diplomacy / Diplomatic Academy of Ukraine, Ministry of Foreign Affairs of Ukraine.

The article deals with new dynamic content of the foreign economic activity of the countries in the context of globalization. It highlights the need to consider the concept of economic development of national states and the formation of appropriate institutional support and promotion of national interests. The author defends the notion on the inevitability of distinct vertical development of institutions that are involved in foreign policy and on the strict division of responsibilities between them.

***Keywords*:** national interests, private economic interests, communitarian and individualist concept of development, model of economic breakthrough, economic diplomacy.

Татаренко Н.А. Экономический контент дипломатии / Дипломатическая академия Украины при МИД Украины.

В статье речь идет о новом динамическом контенте внешнеполитической деятельности стран в условиях глобализации, необходимости учитывать концепции экономического развития национальных государств и формировании соответствующих институций сопровождения и продвижения национальных интересов. Автор защищает точку зрения о неизбежности развития выразительной вертикали институций, задействованных в сфере внешней политики и четкого распределения функций между ними.

Ключевые слова: национальные интересы, частные экономические интересы, комунитарная и индивидуалистская концепции развития, модель экономического прорыва, экономическая дипломатия.

Стаття надійшла до редколегії 10.09.2012
Прийнята до друку 15.10.2012